

ÚTIVERA

T í m a r í t u m ú t í v í s t o g f e r ð a l ö g

HÁTINDA- HÖFÐINGINN

Ætlar á hundrað hæstu fjöll landsins á einu ári

LÉTTSTÍGUR ARI TRAUSTI

Lengst frá miðju jarðar

HAMINGJAN SANNA

FRA FIRÐI TIL FJARÐAR
SKUTA OG SKIÐI
á Hornströndum

**ÞÆGILEGRI VIST AÐ VETRARLAGI
KRAFTGANGA Á GRÆNLANDI
Á LEIÐ Í VASA-HLAUPIÐ - REYNSLUSAGA
GAGNSLITLIR SNJÓFLÓÐAYLAR**

Búnaðarprófun

- Icebreaker merino-ullarnærföt
- Keðjur eða nagla undir skó?

EILÍFÐIN

ER HEIL EILÍFÐ
Sigrún Valbergsdóttir komst
í snertingu við eilífðina

NÁTTÚRAN

MED AUGUM
Snævarrs Guðmundssonar

SÝSLUTINDARNIR

sígraðir

VEÐUR OG
SIGLINGAR
eftir Þór Jakobsson

ISSN 16704262

9 771670 428005

Óríon

Texti og myndir:
Snævarr Guðmundsson
snavar@nmedia.is

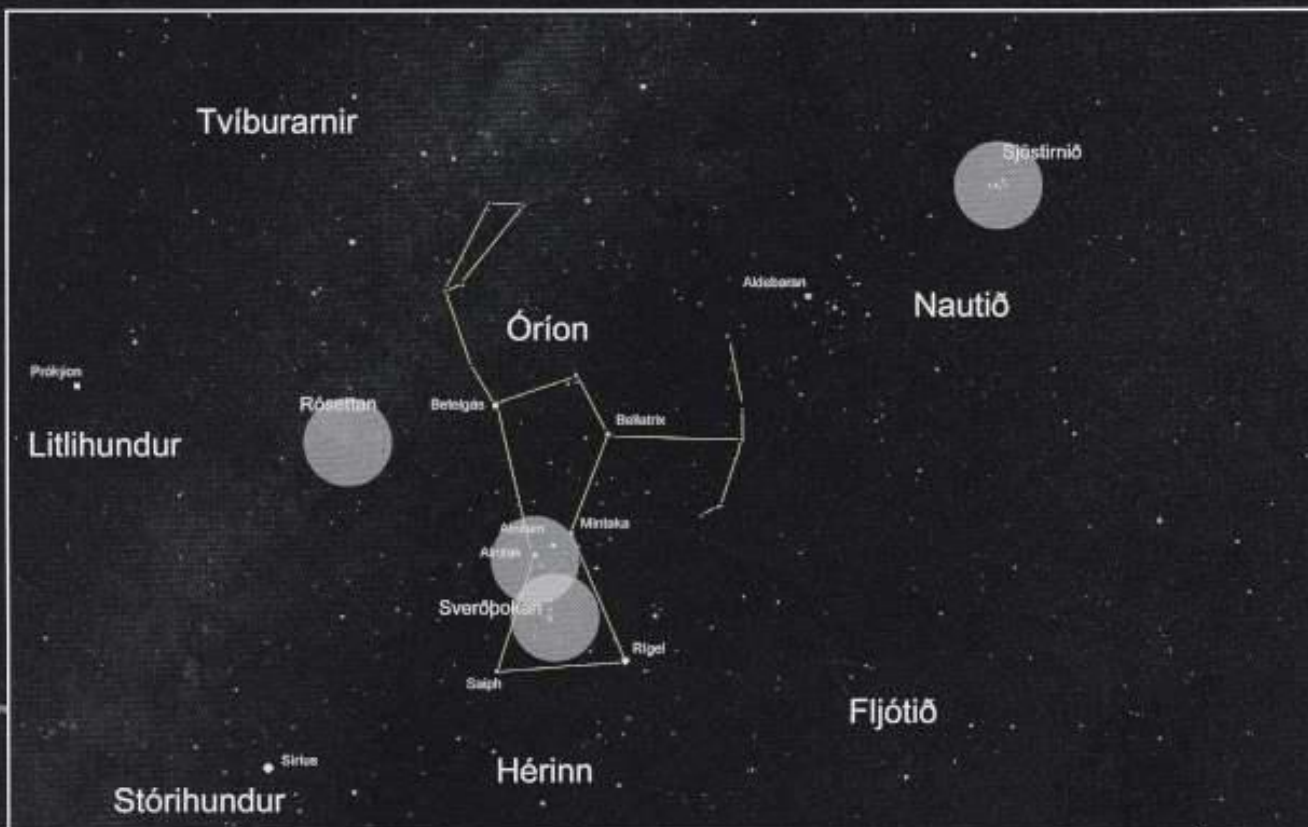
Á hefðríku vetrarkvöldi stenst fátt samanburð við stjörnu- bjartan himininn. Nema kannski ef þar dansa einnig kvik norðurljós. Þegar farið er út fyrir raflýsingu byggðanna verður þessi staðhæfing skýr enda sjást þá margfalt fleiri stjörnur og auk þess greinist vetrarbrautarslæðan svonefnda en þetta móðukennda belti stafar af skini milljóna stjarna sem eru of fjarlægjar til þess að greinast með berum augum. Þessi stjörnumergrö byggir stjörnukerfið okkar sem við nefnum vetrarbrautina. Því má segja að allir maður sjá yfir „byggðina“ okkar í sinni stærstu mynd gefst ekki betra tækifæri til þess en á slíkum vetrarkvöldum og er það næg ástæða til útiveru jafnvel þótt það geti kúnað örlítið.

Lærðu á svæði himinsins þeir sem fara út í að kanna þessa byggð læra á stjörnuhimininn. Það nægir að kynna sér örfá stjörnumerki til þess að halda af stað og leita uppi

stjörnur og fjarlæg stjarnfyrirbæri. Fyrir mörgum vefst hvar best sé að byrja og hvernig skuli bera sig að en í raun er stjörnuskoðun sáraféld og krefst ekki mikils tækjabúnaðar. Einföldum þetta og hugsum okkur að himinninn sé börg og að hvert stjörnumerki sé hverfi þar sem fjölmargir einstaklingar eða, í þessu tilfelli stjörnur. Alls sjáum við 53 slík „hverfi“ eða svæði (stjörnumerki) frá Íslandi að öllu eða einhverju leyti. Í þeim öllum finnum við af ýmsum ástæðum mismunandi áhugaverða einstaklinga, eða stjörnur, alveg eins og fólk almennt og þeim viljum við kynna betur. Þar gefur að líta áhugaverðar „blokkir“ (stjörnuþyrpingar) og skoðunarverða útsýnisstaði. Þegar við leitum þau uppi rekjum við leiðina frá einni stjörnu til annarrar í stað þess að aka götur. Einfaldara verður þetta ekki. Í stjörnumerkjunum finnum við stjörnur og fyrirbæri sem segja okkur ýmslegt um náttúruna og tilveru okkar. Það er í sjálfu sér ástæða út af fyrir sig til þess að kynna sér öll merkin er hér látum við nægja að skoða eitt.

Í bókinni Íslenskur stjörnuatlas er skýrt frá hvernig best sé að bera sig að við stjörnuskoðun og síðan er mælt með fjölda stjarnfyrirbæra til þess að leita uppi og skoða, með og án sjón- auka. Fyrsta skrefið er að læra að þekkja auðþekkjanlegu stjörnumerkin og rekja sig síðan frá þeim á áhugaverð fyrirbæri. Flestum reynist auðvelt að finna Karlsvagninn en á kvöldin seinni hluta vetrar (frá því í janúar og fram í mars) er eitt stjörnumerki á kvöld- himninum auðþekktara en önnur. Þetta er Óríon eða Veiðimaðurinn. Það er án nokkurs vafa eitt fallegasta kennileitið á næturhimninum og eitt fárra stjörnumerka sem sýna vel myndgervínginn sem það lýsir.

Stjörnukortid hér á opnunni sýnir Óríon og aðlæg stjörnumerki. Hafðu það með þegar þú leitar að Óríon úti við og með hliðsjón af því ætla ég að benda á nokkur fyrirbæri sem gaman getur verið að þekkja. Stjörnumerkið Óríon myndar sjö skærar stjörnur auk annarra sem eru nokkuð daufari en þó sjáanleg. Auðvelt er að finna

Belgí Óríons eða Fjósakonurnar þrjár eins og samstírníð nefnist á íslensku. Það stjarnanna þriggja er afgerandi og ekkert samstírní líkist því, séð með berum augum. Næsta skref er að afmarka hinar stjörnur merkisins. Límynda má sér línurnar á milli stjarnanna til þess að sjá út heildarmyndina. Þegar nánar er að gáð minnir afstaða stjarnanna óneltanlega á mannsmynd og engin furða þó að fornmennt sæu þar risavaxinn veiðimann. Björtu stjörnumar, Betelgás og Bellatrix markaðu axlir veiðimannsins en Saiph og Rigel hnén.

Í grískri goðafræði var Óríon prins og sá myndarlegasti sem uppi hefur verið. Hann var svo stórvaxinn og segir sagan, að þótt hann gengi á sjávarbotni stóð höfuð hans upp úr. Varð hann rammur að affli og mikill veiðimaður. Honum fylgdu hinir tryggustu veiðihundar, hvert sem hann fór. Þegar þú ert viss um að hafa séð Óríon er kominn tími til þess að gefa einstökum stjörnum gaum. Það skaltu gera með handkíki eða stjörnusjónauka.

Undir miðstjörnu Fjósakvennanna, er dauafari rött þriggja stjarna. Þetta

Betelgás α (alfa)

Orionis. Takið eftir gulleitri stjörnunni. Betelgás er risavaxin rauð stjarna. Hún er svo mikil að rúmmálið að ef hún kæmi í stað sólar myndu reikstjörnur innra sólkerfisins ferðast á sporbaugum sínum innan í henni, sem myndi gleypa allar reikstjörnur innra sólkerfisins ef hún kæmi í stað sólar.

Rigel β (beta)

Orionis. Risastjarna. Raunbirta Rígel er talin 47 000 sinnum meiri en sólar.

Mintaka δ (delta)

Orionis. Vít tvístírní. Ef hún er skoðuð í öflugum handkíki má sjá að þar eru tvær stjörnur í stað einnar.

Sverðþokan (M 42)

Ljómþoka. Með handkíki má greina þoku umhverfis stjörnunna θ (þeta) Orionis. Með öflugri sjónauka má aðgreina þetu í fjórar stjörnur. Þetta er þyrping ofurheiltra stjarna sem er nefnd Trapisan.

Í bókinni Íslenskur stjörnuatlas er vísað á áhugaverð stjarnfyrirbæri í öllum stjörnumerkjum sem sjást á himninum séð frá Íslandi.

eru Fjósakarlamir eins og þær nefnast á íslensku en undir áhrifum erlendra goðsagna þá er þetta sjálft Óríons-sverðið og þarna er svæði sem er áhugavert að skoða vegna þess að þar sést hjartasta Ljómþoka himinsins. Ljún er nefnd Sverðþokan. Þessi fagra þoka tilheyrir miklu geimskýli í vetrarbrautinni og í grennd við það má sjá mörg forvitnileg fyrirbæri með

stjörnusjónaukum en sum þeirra eru nógu björt til þess að sjást í handkíki. Má vel gera sér í hugarlund hve miklu bjartari þau verða í stjörnusjónauka. Þegar þau eru síðan ljósmynduð birtast litir sem stafa af örvuðu gasinu sem myndar þokuna og rykögnum. Nokkur slík dæmi má sjá á meðfylgjandi myndum.

Spálmíð. Eitt kunnasta fyrirbæri á himninum er þessi þyrping stjarna í stjörnumerkinu Nautinu. Með berum augum má greina sex stjörnur en í handkíki um 50 stjörnur.

Rósettan. Sérkennileg en afar fegur ljómþoka í stjörnumerkinu Einhrymli. Við bestu skilyrði má greina móðukennda þokuna með öflugum handkíki. Smáatriði sem hér sjást birtast hins vegar ekki nema í myndatöku.

Í grennd við stjarnuna Alnitak er hin sérkennilega dimma þoka sem nefnd er Belldraþokan. Bjarta stjarnan er Alnilam. Þessar stjörnur eru í um 1200 ljósára fjarlægð.

Sverðþokan. Í handkíki má við góð skilyrði sjá grágræna þoku umhverfis stjörnunna θ (þetu) en þegar svæðið er ljóshmyndað birtast ein fegursta ljómþoka himins.